

Asia: VN/32207/2022

Arviomuistio etäyhteyksistä oikeudenkäynneissä

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

I TUOMIOISTUINVIRASTON KESKEISET HUOMIO ARVIOMUISTIOSTA

Muistion ehdotukset ja perustelut niille ovat hyvä ja tervetullut lisä etäyhteyksien käytön arkipäiväistämiseksi ja sujuvoittamiseksi. Muistiossa on ansiokkaasti pohdittu eri suuntiin vaikuttavia näkökohtia ja ratkaisuvaihtoehtoja sekä tehty kansainvälistä vertailua. Jatkovalmistelun kannalta arviomuistio antaa hyvän taustakehikon nykytilanteen ymmärtämiselle ja ehdotetuille muutoksille.

Tuomioistuinvirasto toteaa kannattavansa kaikkia muistiossa kuvattuja tavoitteita ja muutosehdotusten jatkoselvittämistä. Muistion sivuilla 39 - 40 esitetty vastaa myös Tuomioistuinviraston käsitystä nykytilanteesta. Tuomioistuinvirasto yhtyy ajatukseen, että sääntely tulisi yhdenmukaistaa ja soveltamisalan laajentamiseen olisi perusteltua tähdätä.

Suostumusedellytyksen poistaminen ei kuitenkaan välttämättä ole yksiselitteinen etu. Suostumuskonstruktio voisi edelleen olla toimiva sääntelyratkaisu, mikäli muut nykyään vaadittavat lisäperusteet poistettaisiin. Erityisesti kannatetaan ajatusta, että jo yksin tarkoituksenmukaisuussyyt voisivat puoltaa etäyhteyden käyttämistä, ellei sitä vastaan puhuvia seikkoja ole ja asiaan osallinen sitä pyytää.

Siihen, onko etäyhteyksiä koskevat säännökset kerättävä omaksi kappaleekseen tai kokonaisuudekseen, ei tässä vaiheessa oteta tarkempaa kantaa. Sinänsä etämahdollisuudesta ilmoittaminen voisi edelleen toimia melko hyvin nykyisen sääntelylogiikan mukaan eli siten, että etämahdollisuudesta ja sen edellytyksistä lausutaan aina siinä yhteydessä, missä asianosaisen

läsnäolosta tai kutsumisesta istuntoon säädetään. Tämä tapa saattaisi ennemminkin arkipäiväistä etämahdollisuutta ja tehdä siitä tasaveroisen paikallaolovaihtoehtoon nähden.

Tuomarin etäosallistumista koskevaan kysymykseen Tuomioistuinvirasto toteaa, että muistiossa esitetty ehdotus vaikuttaa perustellulta ja vastaa tuomioistuinten tarpeisiin.

***

Edellä sanotun lisäksi lausunnossa on tarkoitus tuoda esiin joitakin täydentäviä huomioita aiheeseen ja pyrkiä tarkastelemaan etäyhteyksiin liittyviä näkökohtia kokonaisvaltaisesti ja paikoin laajemmin kuin mihin muistio itsessään antaa aihetta. Keskeinen tavoite on osallistua etäoikeudenkäynteihin liittyvään periaatteelliseen keskusteluun tuomioistuinten, sidosryhmien mutta myös asiaan osallisten maallikoiden hyötyjä ja haittoja pohtien. Harvoin tilanteisiin liittyy niin monta erilaista tulokulmaa kuin juuri etäyhteysoikeudenkäynteihin. Aihe on laaja, verrattaen uusi ja se nostaa oletettavasti tuomioistuinten keskuudessakin erilaisia huomioita, toiveita ja kantoja riippuen siitä, minkälaisia kokemuksia etäyhteyksistä on tähän mennessä saatu ja minkälaiset säännökset käyttöä määrittävät.

Tuomioistuinvirasto toteaa, että etäyhteyksien käytön lisäämisen ei tule olla itseisarvo, vaan sen taustalla tulee olla sellaisia hyötyjä, jotka täydentävät oikeudenkäyntiin osallistumisen keinovalikoimaa ja laadukkaan oikeudenkäynnin tarkoituksenmukaista läpiviemistä.

Osallistumis- ja kuulemiskeinojen valitseminen ja niistä päättäminen tulisi olla mahdollisimman tarkkarajaista ja läpinäkyvää palvelun oikeudenkäytön yhtenäisyyttä. Valituskelpoisten käsittelyratkaisujen tekeminen täytyy olla mahdollista, mutta valtaosa ratkaisuista tulisi olla sellaisia, jotka eivät juurikaan lisää valmisteluun ja muodolliseen prosessinjohtoon liittyvää tuomioistuinten tai asianosaisten työtä itse päätöksenteon osalta.

Toinen asia on, että etäyhteyksien käyttäminen joka tapauksessa lisää kanslian ja tuomarin työtä jonkin verran verrattuna salissa tapahtuvaan oikeudenkäyntiin, sillä etäyhteyden käyttäminen edellyttää käytännössä aina erillistä ohjeistamista ja esimerkiksi yhteyden testaamista etukäteen.

II VÄLITTÖMYYS, VUOROVAIKUTUS JA ETÄOSALLISTUMINEN

Välittömyyttä ja vastavuoroisuutta koskevat näkökohdat on otettava huomioon etäosallistumista harkittaessa.

Lainsäädännössä henkilökohtaisena läsnäolona suullisessa käsittelyssä pidetään myös osallistumista suulliseen käsittelyyn käyttäen teknistä tiedonvälitystapaa. Videoneuvottelussa henkilöä kuultaessa tilanne on pitkälle samankaltainen kuin henkilöä välittömästi tuomioistuimen pääkäsittelyssä kuultaessa, ja videoneuvottelussa toteutuvat pitkälti sekä suullisuus että välittömyys (KKO 2021:91, kohta 16).

Näyttöarvon osalta ei kuulemista etäyhteyden välityksellä, kuten ei tallenteeltakaan vastaanotettuna, ole lainsäädännössä arvotettu huonommaksi kuin oikeussalissa annettua kertomusta.

Tähän nähden lienee jo mahdollista alkaa puhumaan välittömyyden käsitteen muutoksesta. Omin silmin tehdyt havainnot kuultavasta eivät oikeuspsykologisen tutkimustiedon mukaan juuri lainkaan vaikuta tuomarin mahdollisuuteen arvioida kuultavan uskottavuutta.

Toisaalta digitalisaation tuomia uutuuksia saatetaan edelleen vierastaa oikeudenhoidon ammattilaisten keskuudessa. Taustalla voi vaikuttaa käsitys siitä, että oikeussalissa annettu kertomus olisi edelleen jollakin tapaa aidompi ja arvoltaan painavampi, ja fyysistä samaan tilaan kokoontumista pidetään edelleen parhaimpana tapana toimittaa pääkäsittely.

Laadukkaan ja asianmukaisen etäosallistumisen tulee tietenkin taata etäosallistujalle moitteeton ääni- ja kuvayhteys, riittävästi tietoa siitä, miten toimia ja mitä häneltä odotetaan sekä tosiasiallinen mahdollisuus vuorovaikutukseen. Asianosaiselle on synnyttävä aito kokemus osallisuudesta ja kuulluksi tulemisesta oikeusturvatakeiden lisäksi (tulkkaus, yhteys avustajaan, oikeus esittää kysymyksiä). Myös asian osallisiin liittyvät seikat (trauma, ikä, kognitiivinen kyky) voivat vaikuttaa kuulemistapaan ja -olosuhteisiin. Samoin sähköisten tai kirjallisten todisteiden esittäminen etäosallistujalle tai -kuultavalle ja neuvottelumahdollisuus avustajan kanssa on pystyttävä turvaamaan.

Etäyhteyksistä vuorovaikutuksen näkökulmasta:

Tekniikalla voidaan korvata välittömyyttä, mutta etäyhteyden käytössä tulee silti kiinnittää huomiota tekniikan vaikutukseen osallistujien vuorovaikutuksessa.

Etäyhteyttä ei voida yksioikoisesti määritellä ”hyväksi” tai ”huonoksi”, vaan sen käytettävyys riippuu erilaisista ja eri tavalla eri tilanteissa vaikuttavista tekijöistä. Näistä tekijöistä ei valitettavasti vielä ole kattavaa viestinnällistä, oikeuspsykologista tai asiakaskokemuksellista tutkimustietoa.

Epäonnistunut vuorovaikutus voi pahimmillaan johtaa todistelun laadun heikkenemiseen tai jopa virheisiin, mikä vuorostaan heijastuu lopputulokseen ja näin vaarantaa aineellisen oikeuden toteutumisen. Vuorovaikutusvirheet voivat lisäksi vaikuttaa asiaan osallisten kokemukseen oikeudenkäynnistä, lainkäytöstä ja viranomaistoiminnasta yleensä.

Toisaalta etäyhteyksin voidaan myös luoda turvallinen tila osallistumiselle tai kuulemiselle. Mitä rennempi kuultava on, sen paremmin ja laveammin hän yleensä haluaa asiasta kertoa. Rikosuhridirektiivin mukaan jäsenvaltioiden on tehtävä muutoksia sekä lainsäädäntöönsä että käytännön menettelyihin, jotta uhrien tarpeisiin voidaan vastata riittävällä tavalla, heidän koskemattomuutensa voidaan taata ja uudelleentraumatisoituminen välttää. Tämä on pyritty huomioimaan erityisesti esitutkintatallenteiden hyväksymisellä todisteina, mutta samoja tavoitteita voidaan saavuttaa etäyhteyksiä käyttämällä.

Pääsääntö ja sen poikkeus - vai kaksi tasavartaista osallistumistapaa?

Arviomuistiossa todetaan, että nykyainsäädännössä pääsääntönä on paikan päällä oikeudessa tapahtuva osallistuminen ja kuuleminen. Tämä perustunee siihen, että etäyhteydelle tarvitaan erinäisiä perusteita, mikä erottaa sen pääsäännöstä, jolle ei ole asetettu tällaisia ehtoja. Pääsääntö-poikkeus -ajattelua ei kuitenkaan ole sen enempää käsitelty muistiossa.

Voidaankin kysyä, onko tällainen asemointi enää perusteltu. Läsnäolo ja digiosallistuminen voisivat olla samanarvoisia ja niiden välinen valinta tapahtuisi jutun ja reaali maailman olosuhteiden perusteella. Erityisesti kuultavan suojeleminen tai merkittävät kustannukset oikeuteen saapumisesta voisivat puoltaa jo ex officio tehtävää päätöstä etäyhteyden hyväksi.

Edellä etävuorovaikutuksen vaikutuksista sanottu huomioiden voidaan myös kysyä, tulisiko asianosaisten voida lähtökohtaisesti päättää osallistumistavastaan. Tämä turvaisi myös periaatteen asianosaisten oikeudesta "nähdä tuomitsijansa" eli osallistua fyysisesti oikeudenkäyntitilaisuuteen, jossa paikan päällä osallistuvia henkilöitä (syyttäjä, tuomari, muu asianosainen, kuultava) joka tapauksessa olisi.

Päättämällä itse osallistumistavastaan asianosainen voisi säädellä oman vuorovaikutuskokemuksensa laatua. Valitessaan etäyhteyden hän samalla luopuisi tietyistä, samassa tilassa neuvottelemiseen liittyvistä eduista.

Myös syyttäjien ja institutionaalisten toimijoiden kannalta pääsääntöinen itsemääräämisoikeus osallistumistavasta olisi heidän omaa toimijuuttaan korostava ratkaisu.

Siitäkin huolimatta, että asianosaisen kanta olisi lähtökohtaisesti määräävässä asemassa, on perusteltua pitää kiinni siitä, että tuomioistuin viime kädessä päättää osallistumis- ja kuulemistavasta.

Asianosaisen suostumus etäosallistumiseen:

Jos yhä lähdetään siitä, että fyysinen läsnäolo on pääsääntö ja etäyhteyden avulla tapahtuminen osallistuminen on poikkeus, on loogista – myös jatkossa – edellyttää asianosaisen suostumusta, tai pyyntöä, tällaisen poikkeusmenettelyn käyttämiseen.

Lainsäädäntöä on kuitenkin syytä kehittää niin, että suostumusedellytyksestä voidaan erityisin perustein poiketa. Tällaista varaventiiliä tarvitaan tilanteisiin, joissa etäyhteyden käyttämiselle on vahvat perusteet, eikä asianosaisen kieltäytymiselle ole asiallisia perusteita.

Joka tapauksessa asianosaisen omalla suhtautumisella tulisi olla suurin painoarvo harkinnassa ja etäyhteyksien sääntelyssä tulisi pyrkiä mahdollisimman suoraviivaiseen lähestymistapaan.

1. Tuomioistuin määrää pintapuolisen harkinnan perusteella osallistumistavasta, mutta kutsuttu henkilö voisi pyytää toista osallistumistapaa perustellen pyyntöään.
2. Jos jo ensivaiheessa olisi tieto asianosaisen omasta kannasta, se olisi lähtökohtaisesti määräävä, eikä pyydetty osallistumistapa ole, viran puolesta tehtävän harkinnan mukaan, ei-sovelias tai tosiasiallisesti mahdoton järjestää.
3. Asianosaisen perustellun tahdon vastaisesti osallistumisesta tulisi määrätä vain poikkeuksellisesti.

Huomautukset kutsussa ilmoitettuun osallistumistapaan tulisi tehdä viipymättä. Päättäessään toisin kuin asianosainen itse on pyytänyt, tuomioistuimen tulisi tehdä kirjallinen käsittelyratkaisu muutoksenhakua varten, mikäli sellaista pyydetäisiin.

Muodollinen päätöksenteko asiassa pysyisi tuomioistuimella, mutta tällä tavalla menetellen kysymys olisi enemmänkin ehdotetun tavan hyväksyttävyyden varmistamisesta kuin varsinaisesta harkinnasta kunkin henkilön kohdalla.

Soveliaisuusharkinnalle selvät askelmerkit:

Edellä sanotulla tavalla asianosaisen kanta tulisi edelleen, ainakin pääsääntöisesti, säilyttää edellytyksenä etäyhteyden käytölle.

Tämän lisäksi lainsoveltajalle tulisi olla mahdollisimman hyvin selvillä se, mitä muita tekijöitä harkinnassa tulisi ottaa huomioon.

Ratkaisussa KKO 2021:5 todettiin, että [vastaajan] [videokuulemisen] soveliaisuuteen voi asianosaisten suostumusten lisäksi vaikuttaa muun ohella peruste, jolla etäyhteyden käyttämistä pyydetään, jutun laatu ja laajuus, kuultavien henkilöiden lukumäärä ja rooli, käytettävän tekniikan laatu ja luotettavuus sekä se, kyetäänkö salassa pidettävän aineiston luottamuksellisuus varmistamaan etäolosuhteissa.

Tarpeellista olisi käydä keskustelua ja selvittää tämän lisäksi sitä, olisiko harkinnassa viran puolesta huomioitava myös asianosaisiin ja heidän olosuhteisiinsa liittyviä seikkoja, esimerkiksi suojelutarpeisiin tai kognitiivisiin kykyihin liittyen. Muita kokonaisarviointiin liittyviä seikkoja voivat olla etävuorovaikutukseen nykytiedon perusteella liitetyt hyödyt ja haitat sekä ajan, vaivan ja kustannusten säästäminen.

Yksittäistapaukseen liittyvien jutun erityispiirteiden punninnan lisäksi harkintaan voisi tulla vaikuttamaan tietyn tyyppitilanteen olemassaolo. Tällaisia tyyppitilanteita, joissa jonkinlainen yleinen ja yhtenäinen linjaus soveliaisuudesta voisi olla paikallaan, ovat esimerkiksi:

- o Edunvalvontahakemukset - DVV:n rooli hakijana ja mahdollisuus osallistua etänä?
- o Nopean toiminnan (noto) rikosasiat - kuultavat lähtökohtaisesti aina etänä?
- o Lähestymiskiellot – tarve suojella suojattavaa tarjoamalla mahdollisuuksien mukaan etäyhteyttä?
- o Nuoret – onko fyysinen läsnäolo oikeudessa perusteltua ns. puhutteluun ja ennaltaehkäisyyn nähden?
- o Mitkä seikat voivat kumota asianosaisen oman pyynnön etäosallistumisesta?
- o Miten asianomistajan vastustaminen vaikuttaa vastaajan etäosallistumispyyntöä harkittaessa?

Mitä enemmän seikkoja kokonaisvaltaisessa soveliaisuusharkinnassa tulisi ottaa huomioon, sen työläämpi harkintaprosessi on, ja sen ennakoimattomampia lopputuloksetkin voivat olla. Tästä syystä olisi tärkeää, että nyt aloitetussa lainsäädäntötyössä säännöksiin voitaisiin kirjata tarpeeksi selkeitä ohjeita käytännön soveltamistilanteiden varalle. Jonkin asteisen yhteisen ymmärryksen varmistamiseksi etäyhteyksien käyttötilanteita ja reunaehtoja voisi olla syytä pohtia esimerkiksi valtakunnallisen laatuhankeprosessin piirissä.

III HENKILÖTODISTELUN VASTAANOTTAMINEN ETÄNÄ

Tuomioistuinvirasto kannattaa ajatusta, että videoitse tai puhelimitse tapahtuva todistelun vastaanottaminen voisi tapahtua tulevaisuudessa ilman nykyisen lainsäädännön asettamia lisäehtoja.

Todistelun vastaanottaminen etäyhteydellä - asianosaiset:

Kuten muistiossa on todettu, sekä videoneuvotteluteknologia että oikeuspsykologinen käsitys henkilötodistelun luotettavuuden arvioinnista ovat jatkuvasti kehittyneet. Oikeuskäytännössäkin on tämä nostettu esiin (KKO 2021:5, KKO 2021:91). Oikeuskäytännössä on usein tyydytty arvioimaan sitä, miten hyvin oikeus on voinut havainnoida kuultavaa todistelun vastaanottamisen näkökulmasta.

Toisaalta voidaan kysyä, onko keskeinen ja havainnoinnin kannalta ensisijainen vuorovaikutussuhde itse asiassa kuulustelijan ja kuultavan välillä. Jos tuomarin ja ratkaisun kannalta keskeistä on se, mitä kuultava kertoo, kuulustelijan ja erityisesti vastakuulustelijan kannalta merkityksellistä voi puolestaan olla se, miten asioista kerrotaan eli millä tavalla kysymyksiin reagoidaan ja asioita selitetään.

Syyttäjän ja avustajien kannalta saattaakin joskus olla toiveena, että ns. tiukka kuulustelu suoritettaisiin kasvokkain. Todistajan toive saada todistaa etäyhteydellä matka-ajan ja kulujen säästämiseksi saattaisi väistyä syyttäjän tai asianajajan toiveesta saada todistaja vakavammassa tai vaativammassa asiassa paikan päälle oikeuteen kuultavaksi.

Samalla tavalla kuin etäosallistumisen soveliaisuuden harkinnan osalta on lausuttu, olisi eduksi oikeuskäytännön yhtenäisyydelle, jos lainsäädäntö antaisi soveltajalle mahdollisimman selkeät askelmerkit eri seikkojen punninnasta vähintäänkin joitakin tyyppitilanteita silmällä pitäen.

Todistelun vastaanottaminen etäyhteydellä - tuomarit:

HEUNI, Åbo Akademin oikeuspsykologian tutkimusryhmä, Tampereen yliopiston viestinnän oppiaine ja Tuomioistuinvirasto toteuttivat käräjätuomareille suunnatun kyselytutkimuksen etäkuulemisesta keväällä 2021. Tuloksista on kirjoitettu muun muassa Oikeus-lehdessä 2022:1. Tutkimuksen

tarkoituksena oli monitieteellisellä tutkimusotteella selvittää, kuinka laajasti videokuulemista ja esitutinnan tallennetta käytetään rikosoikeudenkäynneissä, millä perusteilla, ja näkevätkö käräjätuomarit mahdollisuuksia laajentaa kyseisiä kuulemismuotoja. Tarkoituksena oli myös selvittää käräjätuomarien käsityksiä kuuntelemisesta etäoikeudenkäynnissä sekä sitä, mille seikoille tuomarit antavat painoarvoa näytön arvioinnissa, ja eroaako näytön arviointi jollain tavalla salissa ja videoyhteydellä kuultaessa.

Selvitys tukee arviomuistiossa esitettyä oletusta, että suullinen todistelu on arvioitavissa pääsääntöisesti yhtä luotettavasti riippumatta siitä, otetaanko se vastaan videoyhteydellä vai istuntosalissa, joskin vastauksissa oli havaittavissa pientä epävarmuutta.

**** ”Lähes kaikki vastasivat, että antavat saman verran näyttöarvoa kuultavan kertomukselle videoyhteydellä kuin salissa. Kun kysyttiin kuultavan luotettavuuden arvioinnista videoyhteydessä, lähes puolet vastanneista tuomareista oli kuitenkin sitä mieltä, että on jossain määrin vaikeampaa arvioida, puhuuko kuultava totta videoyhteydellä verrattuna salissa paikan päällä kuulemiseen. Kyselyyn vastanneilla tuomareilla oli siis erilaisia ja osittain ristiriitaisia näkemyksiä siitä, mikä on videoyhteydellä kuulemisen vaikutus uskottavuusarviointiin ja näyttöarvoon ylipäätään.” *****

Johtopäätöksinä tuomarikyselystä Oikeus-lehden artikkelissa todetaan:

**** ”Etäkuulemisen käytön lisäämisen ehdoton lähtökohta on kuitenkin toimiva tekniikka. Kyselyn perusteella tuomareiden toive tulevaisuudelle oli, että ”videoyhteydet tulee järjestää paremmin toimivammiksi kuin nykyisin, mikä edellyttää resurssia laitteisiin ja henkilökunnan käyttökoulutukseen sekä parhaiden käytäntöjen keräämiseen ja kehittämiseen”. Moni toivoi lisäkoulutusta myös vuorovaikutuksesta etäyhteydellä ja tämä onkin ns. pandemian jälkeisessä maailmassa olennainen viranomaistaito. Lisäksi tarvitaan tutkimusta siitä, miten asianosaiset kokevat etäkuulemisen. Videokuulemisen tai videotallenteen käyttäminen ei saa missään nimessä johtaa siihen, että rikoksen uhri kokee jäävänsä prosessin ulkopuolelle, vaan tekniikan käyttöä tulee lisätä vain, jos se mahdollistaa entistä uhrisensitiivisemmän rikosprosessin.” ****

IV TUOMARIN ETÄOSALLISTUMINEN

Kuten alussa on todettu, Tuomioistuinvirasto pitää arviomuistiossa esitettyjä ehdotuksia tuomarin tai yhden kokoonpanon jäsenen osallistumisesta istuntoon etäyhteydellä sinänsä kannatettavina ja oikeasuuntaisina, joskin hieman varovaisina. Nykyiseen oikeustilaan hahmotellut raamit toisivat joka tapauksessa helpotusta sellaisiin hankaliin käytännön tilanteisiin, joita pandemian aikana koettiin. Myös lautamiehet tulee huomioida harkinnassa. Lähtökohtaisesti pidämme oikeudenmukaisena ajatusta, että lautamiesten osalta sääntely vastaa muiden kokoonpanon jäsenten oikeuksia. Se, onko

osallistumista varten sitten asianmukaiset välineet ja turvalliset yhteydet, on eri tason kysymys, vaikkakin se viime kädessä määrittää onko etäyhteyttä tosiasiallisesti mahdollista käyttää.

Isommassa kontekstissa taustalla vaikuttava kysymys kuuluu, onko oikeus paikka vai palvelu, ja mitä siitä on katsottava seuraavan. Kuten eräissä toisissa lausunnoissa on todettu, tulevaisuus verkko-oikeudenkäynteineen tuskin on kovinkaan kaukana, siitäkään huolimatta, että tietoturva, tietosuojaja julkisuuskysymykset vielä toistaiseksi ovat ratkaisematta.

Istunto-osallistumisen lisäksi nostamme vielä esiin sen, olisiko muutoksenhakuasteiden kuten esimerkiksi hallinto-oikeuksien esittelyistuntojen etämahdollisuuksista säädettävä selvyyden vuoksi. Vaikka nykytekniikka mahdollistaa tuomioistuinten jäsenten ja esittelijän etäosallistumisen, lainsäädännössä tällaista mahdollisuutta ei kuitenkaan tunneta.

V ARVIOMUISTION LAAJUUS

Alla nostetaan eräitä liitännäiskysymyksiä huomioitavaksi jatkovalmistelussa.

Hallinto-oikeusprosessin huomioiminen:

Muistiossa todetaan, että voimassa olevat etäyhteyden käyttöä koskevat säännökset on sijoitettu oikeudenkäymiskaareen ja lakiin oikeudenkäynnistä rikosasioissa. Tarkastelusta puuttuvat kuitenkin hallintotuomioistuimet. Oikeudenkäynnistä hallintoasioissa annettu laki (HOL) on tullut voimaan 1.1.2020.

HOL:ia sovelletaan yleisissä hallintotuomioistuimissa, minkä lisäksi HOL:ia sovelletaan hallintoasiaa koskevassa oikeudenkäynnissä vakuutus oikeudessa, markkinaoikeudessa ja työtuomioistuimessa.

HOL:ssa on luovuttu viittauksesta oikeudenkäymiskaareen ja lakiin on otettu säännös kuulemisesta etäyhteyksin: HOL 73 §:n 1 momentin mukaan todistajaa tai muuta henkilöä voidaan kuulla suullisesti myös käyttäen videoneuvottelua tai muuta tiedonvälitystapaa. Pykälän 2 momentin mukaan oikeudenkäynnin osapuolille on varattava tilaisuus esittää kuultavalle kysymyksiä.

HOL 73 §:n sisältöä on avattu tarkemmin hallituksen esityksessä (HE 29/2018 vp). Pykälää koskevissa yksityiskohtaisissa perusteluissa todetaan seuraavasti: ”Pykälässä säädettäisiin keinoista kuulla henkilöä suullisessa käsittelyssä niin, että kuultava henkilö ei ole henkilökohtaisesti läsnä istuntosalissa. Teknisellä tiedonvälitystavalla voitaisiin kuulla oikeudenkäynnin osapuolia, todistajaa,

asiantuntijaa tai muuta oikeudenkäynnissä kuultavaa henkilöä. Ehdotettu säännös vastaa pääasiallisesti oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 52 §:ää.”

HOL ei toisin sanoen aseta rajoituksia sille, ketä suullisessa käsittelyssä voidaan kuulla etäyhteyksin, eikä sinänsä myöskään sille, etteikö oikeudenkäynnin osapuoli voisi kokonaan osallistua suulliseen käsittelyyn etäyhteyden päästä. Yksityiskohtaisissa perusteluissa todetaan: ”Kuulemisen toteutustapa olisi tuomioistuimen harkinnassa. Tuomioistuimen olisi arvioitava, milloin kuuleminen videoyhteydellä tai puhelimitse on tarkoituksenmukaista. Olennaista on varmistua siitä, että kuultavan kertomuksen uskottavuutta voidaan luotettavasti arvioida ilman hänen läsnäoloaankin.”

HOL ei myöskään aseta rajoja sille, minkälaisissa tilanteissa osallistuminen tai kuuleminen etäyhteydellä voi tulla kyseeseen, vaikkakin yksityiskohtaisissa perusteluissa nostetaan esille muutamia esimerkkitalanteita.

Selvää toki on, että hallintoprosessissa ei ole suullisuuden, keskittämisen ja välittömyyden vaatimuksia samalla lailla kuin yleisissä tuomioistuimissa. Joka tapauksessa tuoreen HOL:in sanamuotoa ja esitöitä on syytä arvioida vertailuaineistona yleisten tuomioistuinten etäyhteyssääntelyä uudistettaessa.

Tuomioistuinvirasto esittää kantanaan, että jatkovalmistelussa tulisi huomioida se, että kansallinen lainsäädäntö on tältä osin mahdollisimman yhdenmukainen ja tuomioistuinlinjoittain esiintyviä poikkeuksia esiintyy vain perustelluissa tilanteissa. Koska HOL:ia sovelletaan erityistuomioistuimissa tietyissä asioissa, mutta ei kaikissa, säännösten ja soveltamisen tulisi olla mahdollisimman yhtenäiset eri prosessilajeissa.

Myös tuomarien etäosallistumismahdollisuuden osalta sääntelyn tulisi olla mahdollisimman yhtenäistä.

*

Avustajan tai -asiamiehen osallistuminen etänä:

OK 12:8.2 §:ssä säädetään, että [mitä 1 momentissa säädetään], sovelletaan myös asianosaisen lailliseen edustajaan sekä asianosaisen suostumuksella hänen oikeudenkäyntiavustajaansa tai -asiamieheensä. Tämä tarkoittaa, että nykyisellään avustajan tai asiamiehen osallistuminen etänä on edellyttänyt soveliaisuusharkinnan lisäksi hänen omaa suostumustaan mutta myös päämiehen suostumusta. Mahdollisessa jatkovalmistelussa lienee paikallaan, vähintäänkin selvyiden vuoksi, arvioida suostumusedellytykset avustajan osalta erikseen.

Rajat ylittävät oikeudenkäynnit:

Hallintoprosessissa käsiteltävät asiat ovat viime vuosina muuttuneet yhä kansainvälisemmiksi. Rajat ylittävien suullisten kuulemisten tarve voi tulla esille erilaisissa asiaryhmissä. Myös Suomeen on tullut ulkomaisista tuomioistuimista tiedusteluja Suomessa oleskelevien henkilöiden etäkuulemiseksi hallintoprosessuaalisissa asioissa. Olemassa olevat kansainväliset instrumentit soveltuvat hallintoprosessin kansainvälisiin kuulemistilanteisiin ainoastaan rajatuissa tilanteissa. Pohjoismaiden ulkopuolella vain lasten huostaanottoasiat pääsevät kansainvälisten instrumenttien piiriin. Todellisenä ongelmana voidaan pitää sitä, ettei ole olemassa puitteita rajat ylittävien suullisten kuulemisten toteuttamiselle hallintoprosessissa.

Yleisten tuomioistuinten osalta voidaan todeta, että eurooppalaiset instrumentit koskevat vain (tiedoksianto- tai) todistelutilanteita, eivät oikeudenkäyntiin osallistumista.

Siitä huolimatta, että käytännössä etäyhteyksin osallistuva asianosainen on usein tarkoitus kuulla myös todistelutarkoituksessa, ei voida kokonaan sivuuttaa tilanteita, joissa asianosainen tahtoo ”vain” osallistua oikeudenkäyntiin tekemällä prosessitoimia ja osallistumalla todistelun vastaanottamiseen ilman omaa kuulemistaan.

Tuomioistuinviraston näkemyksen mukaan kansainvälisiin tilanteisiin liittyvät seikat tulisi ottaa työn alle – jos ei tämän arviomuistion jatkovalmistelun yhteydessä, niin joka tapauksessa mahdollisimman pian.

Tietosuojasta:

Nyt lausunnon kohteena olevassa arviointimuistiossa tietosuojaan liittyvät tarkastelu jää suhteellisen kapeaksi, vaikka se on hyvin merkityksellinen etäyhteyksiä koskevan kokonaisuuden osalta. Todettakoon, että henkilötietojen suojalla on myös vahva perusoikeudellinen asema. Lopullista kokonaisuutta voi olla tarpeen rakentaa yksityiskohtaisemmin myös tietosuojasääntelyä vasten, huomioiden yleissääntelyn ohella myös rikosasioiden käsittelyyn liittyvät erityisvaatimukset.

Vaikka sääntely on sinänsä teknologianeutraalia, tulee tekniselle tiedonvälitystavalle tuomioistuinkontekstissa merkittäviä vaatimuksia tietosuoja koskevasta viitekehikosta. Tällä on suora vaikutus muun muassa niihin työkaluihin, joita etäyhteyksien osalta voidaan käyttää. Yksityiskohtaisemmat vaatimukset aiheuttavat myös usein tarpeen tietoturvallisuutta lisäävien ominaisuuksien hankinnalle ja tällä on puolestaan suoria kustannusvaikutuksia, jotka on resursoitava asianmukaisesti.

Eryteisesti muiston kappaleessa ”5.1.4.3 Istuntopaikka ja suullisen käsittelyn julkisuus” ja sen alakappaleessa ”Suullisen käsittelyn julkisuus” tunnistetaan etäyhteyksien käyttöön liittyviä tietosuojariskejä (esim. luvaton tallentaminen ja tallenteen jakaminen edelleen) kattavasti, mutta muistiosta ei ole luettavissa sitä, millä keinoilla näitä tietosuojariskejä on lopulta tarkoitus torjua tai varmistaa, etteivät ne toteudu. Näiden riskien asianmukainen torjuminen on tärkeää oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin turvaamiseksi sekä oikeudenkäynnin osapuolien muidenkin perusoikeuksien toteuttamiseksi. Jatkovalmistelussa suojakeinoja on syytä arvioida tarkemmin suhteessa tunnistettuihin riskeihin.

VI LOPUKSI

Asianosaisten ja kuultavien osalta etäyhteydet voivat vähentää oikeudenkäynnin aiheuttamaa kuormitusta, niin psykologista kuin käytännöllistä. Etäyhteyksien ei kuitenkaan tulisi heikentää yksilön kokemusta osallisuudesta tai oikeudenmukaisesta oikeudenkäynnistä.

Tuomioistuinten kannalta etäyhteyksiin liittyvät erityisjärjestelyt ja informatiivinen prosessinjohto lisäävät jonkin verran työtaakkaa.

Asianosaisia ja heidän avustajiaan saattaa askarruttaa etäyhteyksin vastaanotetun todistelun näyttöarvo. Taustalla voi olla kokemus siitä, että salissa saatu näyttö olisi painokkaampaa, todellisempaa, arvokkaampaa ja että fyysinen läsnäolo tuntuu paremmalta, miellyttävämmältä ja rehellisemmältä. Tutkimustietoa tarvitaan enemmän, mutta varovaisesti arvioiden huoleen ei pitäisi olla syytä. Tuomareiden kyky vastaanottaa ja arvioida etäyhteyksin kuultua todistelua ei vaikuttaisi eroavan salissa vastaanotetusta näytöstä.

Etäyhteyssääntelyn keventämistä Ruotsin ja HOL:n mallien mukaisesti kannattaa ehdottomasti selvittää edelleen.

Jatkovalmistelussa asiaa kehoitetaan pohtimaan monipuolisesti ja esimerkiksi viestinnän ja oikeuspsykologian asiantuntijoita sekä sidosryhmien edustajia tarkalla korvalla kuullen.

Semanttisesti käsitteiden kanssa tulisi olla tarkka. ”Henkilökohtaisella läsnäololla” voidaan tarkoittaa fyysistä läsnäoloa oikeussalissa tai tilannetta, jossa asianosaisten on osallistuttava itse, joko fyysisesti tai etänä (”digitaalinen läsnäolo”), siten ettei asiamiehen läsnäolo ole riittävä.

Tuomioistuinten kannalta toiveena on tarkoituksenmukaiset, joustavat säännökset ja mahdollisimman yksinkertainen soveltaminen siten, että suurimmassa osassa asioita kuulemistapaa koskevista prosessinjohtollisista päätöksistä ei olisi tarpeen kirjoittaa käsittelyratkaisuja ja pääsääntöisesti osallistumistavan valinta menisi hyvinkin jouhevasti. Poikkeuksellisia tilanteita varten on silti syytä säätää erikseen perusteltavista varaventiileistä.

Oikeuskäytäntöä ohjaavana seikkana huomiota tulisi kiinnittää vielä siihen, ovatko harkinnassa huomioitavat seikat lueteltu tyhjentävästi esim. KKO 2021:5 vai minkälaisia muita seikkoja soveliaisuusharkinnoissa tulee tai voidaan ottaa huomioon.

TAUSTA-AINEISTOA

- Helsingin hallinto-oikeuden työryhmän mietintö 14.5.2020 H 00178/2020: Etäosallistumismahdollisuudet suullisissa käsittelyissä
- Korkein hallinto-oikeus on antanut sisäisen ohjeistuksen lainkäytön istuntojen järjestämisestä koronaviruksen aiheuttamien poikkeusolojen aikana 17.3.2020.
- Rovaniemen hovioikeuspiirin tuomioistuinten lainkäytön laatuhanke: Etäosallistuminen ja videoyhteyden käyttö -työryhmän raportti, Laatutyöryhmä III/2019
- Henna Marjosola väitös 2021: Todistajankertomuksen luotettavuus: henkilötodistelun selvittäminen, vastaanottaminen ja arviointi oikeuspsykologisen tutkimuksen valossa
- TIV kysely tuomareille kevät 2021 ja siihen liittyvä Minna Hiilloskiven ja Inka Liljan (HEUNI) kirjoitus Oikeus 2022 (51); 1: 141–148 <https://www.edilex.fi/oikeus/1000550007.pdf>
- Legal Psychology at Åbo Akademi University (LEPÅ); dosentti, oikeuspsykologian tutkija Julia Korkmanin videot etänä kuulemista. <https://blogs2.abo.fi/lepa/etana-kuuleminen/>
- Defensor Legis 4/2021: Haavoittuvassa asemassa olevan kuulusteltavan oikeusturva rikoksen esitutkinnassa – erityisen huomion kohteena autismi ja ADHD. Sanna Kara, Hanna Lahtinen, Katri Mikkola, Matti Tolvanen ja Minna Tuusa.
- AIPA-hankkeen laatima video Skypen hyötykäytöstä tuomioistuimessa, 2018. Videolla esitetään muun ohella psykologin näkemyksiä videon käytön vaikutuksista todistajiin sekä tuomarin kokemuksia Skypen käytöstä työvälineenä ja kuulemisissa. <https://www.youtube.com/watch?v=jVcsoruCgNk&feature=youtu.be>
- Edilex-uutinen: Euroopan unionin tuomioistuin ottaa 26.4.2022 käyttöön suoratoistopalvelun helpottaakseen yleisön tutustumista sen lainkäyttötoimintaan. <https://www.edilex.fi/uutiset/75721>
- Riikka Koulu: Virtuaaliläsnäolo istuntosalissa – oikeudenkäynnin tulevaisuus vai teknologiauskoisten utopia? DL 1/2011 s. 73-86

- Mika Huovila: Todistelun välittömyys LM 8/1999

- CEPEJ: Guidelines on videoconferencing in judicial proceedings; Document adopted by the CEPEJ at its 36th plenary meeting (16 and 17 June 2021): <https://rm.coe.int/cepej-2021-4-guidelines-videoconference-en/1680a2c2f4>

- Ote puheesta: 'Access to justice during and after the Coronavirus pandemic': an exchange of views – human rights restrictions, procedures adopted, lessons learned', speech by Bart Jan van Ettekoven at the Annual Judicial Seminar 2021 of the ECHR:
https://www.echr.coe.int/Documents/Speech_20210910_van_Ettekoven_JY_ENG.pdf

**** "My wish is that the courts should carefully reflect on what we have learned during the pandemic and which methods we should continue to use or need to improve, particularly in terms of addressing fundamental rights. These rights are a living instrument and leave sufficient room for their transposal to today's society, and tomorrow's. The challenge is to deliver a modern, efficient and public system of administration of justice.

One of the first points that needs to be considered in that context is whether the dominance of print communication over digital communication ("the paper ceiling") is still justifiable in 2021.

The same applies to the primacy of physical presence over digital presence. What is the future of justice: is a court a service or a place? – a relevant question posed by Professor Richard Susskind.

The right to appear in person before a judge can be of great importance, depending in part on the type of case. But providing a few seats for the press and the general public in a court building somewhere in Europe is "old school" transparency, which adds little to clarity and controllability, to the transparent administration of justice.

We therefore need to step up. We should combine physical hearings with digital services such as improved digital access and digital filing, drafting and e-signing. The technology for video conferencing

must be improved. We should end the use of standard office video-conferencing software and invest in court software, secure and under our control, with which we can better safeguard the fundamental

rights at stake. The video technology of the near future will close the gap between physical and digital

hearings." ****

Jaakkola Riku
Tuomioistuinvirasto

Immonen Nina
Tuomioistuinvirasto